

Fantastic voyage

ÎN LUMEA DREPTULUI PENAL SPECIAL

MICHELE
PAPA

Fantastic voyage

ÎN LUMEA DREPTULUI PENAL SPECIAL

Traducere a ediției a II-a și prefață de Ioana-Celina Pașca

UNIVERSUL JURIDIC
BUCUREȘTI
2022

Prefață

Despre trecut și viitor

Michele Papa este un reputat profesor universitar, cunoscut pentru studiile sale de drept penal și drept penal comparat. Cariera sa universitară este impresionantă: decan al Facultății de Drept din cadrul Universității din Florența (2006-2009) și vicepreședinte al Universității din Florența (2009-2011), Michele Papa a predat în calitate de *visiting professor* la universități de renume, precum Columbia Law School, University of Miami Law School, Stanford University, Osaka University Law School, Universidad del Salvador (Buenos Aires), și a ținut prelegeri în calitate de *academic visitor* la King's College (Londra) și DePaul University College of Law (Chicago).

* * *

Cu un titlu original, jumătate în limba engleză și limba franceză, jumătate în limba italiană, cartea *Fantastic voyage*¹. *Attraverso la specialità del diritto penale* a fost publicată și în limbile franceză și spaniolă, fapt care a însemnat pentru autor o „minunată aventură intelectuală, determinată de redarea ideilor sale în limbi atât de apropiate prin prisma originilor latine, dar atât de diferite datorită personalității puternice a fiecăreia”². Scrisă și rescrisă, ediția a II-a în limba italiană a lucrării este, așadar, tradusă și în limba română, o limbă înrudită cu celelalte trei prin fondul latin comun, sperând ca acest demers să fie o continuare a acelei minunate aventuri.

---

¹ *Fantastic Voyage* este un film din anul 1966, regizat de Richard Fleischer și bazat pe povestea lui O. Klement și J. Bixby.

² M. Papa, *Fantastic Voyage. Attraverso la specialità del diritto penale*, ed. a II-a, Ed. Giappichelli, 2019, p. XV.

Concepută, inițial, în scopuri didactice, spre a facilita studenților înțelegerea noțiunilor cu care autorul își începe cursul de *Drept penal. Partea specială*, lucrarea ajunge să fie o adevărată operă literară, un eseu despre trecutul și, mai ales, viitorul normei penale de incriminare.

Așa cum sugerează și titlul cărții, Michele Papa ne invită într-o călătorie fantastică în „țara răului”, în lumea dreptului penal special, pentru a experimenta noi forme de imaginație/figurație a ilicitului.

* * *

O călătorie imaginară sau despre dreptul penal ca literatură

Într-o formulă oarecum dantescă, autorul concepe nararea aventurii sale prin coborârea în dimensiunea etimologică a cuvântului „special” (inițierea), urmată apoi de ascensiunea (iluminarea) spre piscuri (trimitere la Petrarca și la *Scrisoarea* despre urcarea pe Muntele Ventoso), pentru a întrezări, într-o lume globalizată, viitorul normei de incriminare a ilicitului, a răului.

Parabola, metafora, comparația transgresează tiparul sec și liniar al stilului juridic, normativist, autorul oferindu-ne o perspectivă inedită asupra dreptului penal ca literatură, fapt care face ca lucrarea să fie o lectură interesantă nu doar pentru cunoscătorii dreptului, ci și pentru cei mai puțin inițiați.

Considerând că rădăcina etimologică a cuvântului „special” este aceeași cu cea din care derivă și cuvintele „aspect”, „spectacol”, „spectator”, autorul conferă normei penale o putere iconografică ce permite o vizualitate imaginativă a formelor tipice ale răului, o adevărată „*imagerie du mal*”.

Locul unde pot fi imaginate aceste forme tipice ale răului, această „țară a răului” este Partea specială a Codului penal spre care autorul ne conduce, invitându-ne să facem apel la imaginație și memorie.

„Cuvintele legii penale sunt cheile închisorilor”, sunt cheile „orașului interzis”, unde individul este privat de bunul său cel mai prețios, libertatea personală. Cheile care deschid sau închid porțile acestui oraș

se găsesc, cu precădere, în partea specială a dreptului penal, care definește, prin cuvintele sale, omorul, furtul, violența sexuală etc.

În concepția autorului, partea specială a dreptului penal semnifică mai mult decât „totalitatea normelor de incriminare” sau „catalogul infracțiunilor”, adjectivul „special” făcând trimitere la puterea vizuală, imaginativă, iconografică a normei de incriminare, ca reprezentare figurativă a realității.

Vizualitatea iconografică a normei de incriminare a faptelor tipice este demonstrată prin referințe precise la arta figurativă. Norma de incriminare reflectă o morfologie a întâmplării, o poveste arhetipică, existentă anterior normei. Trimiterile la pictura și grafica renascentistă ori la icoanele bizantine îndreptătesc concluzia autorului, potrivit căreia imaginația stă la baza procesului comunicativ penal.

Călătoria imaginară a autorului deschide orizonturi pentru meditație și discuții despre geneza tipologiilor criminale, despre raportul dintre tipicitatea faptei și principiul legalității, cu ample trimiteri la textele biblice, Codul lui Hammurabi, dreptul roman și tragediile grecești, arta nonfigurativă și limbajul digital al codurilor de bare.

Construcția realității ca reprezentare comună și transpunerea ei în norma de incriminare confirmă faptul că forma este structura de bază a realității și că pe aceasta se poate fundamenta o viziune comună, epistemologică și morală, dar această formă care descrie morfologia acțiunii sau omisiunii ori alte modalități de conduită s-ar putea să nu aibă nicio legătură cu „substanța” injustului, deoarece nu corespunde unei atingeri efective a interesului protejat, nici producerii concrete a unui prejudiciu. Este unul dintre motivele pentru care tradiționala normă iconografică este în dificultate, injustul regăsindu-se în alte norme decât norma de incriminare.

Identificăm în carte ample comentarii despre dubla adresabilitate a normei penale și funcțiile ei: ca regulă de conduită adresată cetățenilor, aceasta exercită o funcție de conformare și de orientare culturală; ca regulă de judecată adresată judecătorului, ea realizează o funcție de garanție, destinată controlului discreționalității interpretative a judecătorului.

Binomul „normă de incriminare-pedeapsă” – mai exact, rolul acestuia în ierarhizarea valorilor sociale ocrotite, precum și în siste-

matizarea normelor penale – permite autorului divagații atât despre sistemul *Sentencing guidelines*, caracteristic dreptului penal american, cât și despre controlul de constituționalitate a limitelor pedepsei, neabordat în jurisprudența constituțională română.

Într-o lume în permanentă și rapidă transformare, dreptul penal cunoaște un alt proces dinamic care a bulversat norma de incriminare: decodificarea, proliferarea legilor *extra codicem*, fenomen determinat de expansiunea dreptului penal.

Fără a fi în totalitate un fapt negativ, această explozie de reglementări penale a dus la crearea unor subsisteme penale, pe care autorul le numește „galaxii pitice”. Formarea acestor noi subsisteme orientate spre combaterea unor fenomene infracționale particulare semnaleză o depășire decisivă a formei-cod și profilează noi soluții organizatoare ale materialului legislativ penal.

Crearea bazelor de date legislative, a rețelilor legislative (*network*), bazate pe reguli fundamentate pe ierarhie, pe datare, dar, cu precădere, pe natura relațiilor dintre norme, sunt soluții pe care autorul le aduce în prim-planul dezbaterii asupra utilizării acestora. Problema spinoasă a rezolvării concursului de norme penale, a calificărilor multiple, în această explozie a reglementărilor penale, reprezintă o altă pistă de dezbateri.

La finalul călătoriei, Michele Papa ne atrage atenția asupra faptului că era normelor juridice tradiționale ce descriau ilicitul sub spectrul unei viziuni fotografice a unei vederi de Canaletto a luat sfârșit. Drept urmare, el ne invită să reflectăm asupra evoluției limbajului juridic și ne propune fie calea creativității metaforice, deoarece „metafora, ca structură fundamentală a gândirii, este capabilă să facă vizibilul invizibil”³, fie calea realității augmentate, în care „inteligenta artificială, oportunită ghidată de o *viziune augmentată*, identifică și evaluează situații semnificative din punct de vedere deontologic”⁴.

Cine știe? Până atunci, vă propunem o lectură captivantă.

Bon voyage/Buon viaggio, cititorule!

Ioana-Celina Pașca

---

³ M. Papa, *op. cit.*, p. 264.

⁴ *Ibidem*, p. 255.

Cuvinte, spunem adesea, doar cuvinte

1. În spatele fiecărui cuvânt se află un izvor profund și insondabil, un abis de semnificații: evidente, cugetate și enigmatice.

Cuvântul, fiecare cuvânt în sine, este un non-loc de o surprinzătoare imensitate: precum microcosmosul atomic ce stă înăuntrul materiei. Mai puțin ordonat, dar cu energii explozive majore.

Cuvântul este o realitate mai presus de ea însăși: este un simbol al forței nestăvilite; „este cel mai puternic instrument de creație”¹⁵.

A explora lumea ce stă înăuntrul unui cuvânt este o aventură minunată: o *călătorie fantastică* în infinitezimal, similară celei a exploratorilor miniaturali care, într-un celebru film științifico-fantastic, hoinăresc dincolo de corpul uman¹⁶. Și pentru intrarea în structura atomică a cuvântului se impun motivații, instrumente, pregătire și abilități speciale și nu se improvizează. Dar, atunci când câmpul semantic este bogat, chiar și o excursie, precum cea pe care o vom face în următoarele pagini, poate deschide orizonturi luminoase.

2. În dreptul penal, cuvintele sunt puternice, adesea teribile. În secolele trecute, din cauza cuvintelor teribile din dreptul penal, cuvinte

---

¹⁵ A. Belyj, *Maģija slov* (1909), trad. it. *La magia delle parole*, în *Idem, Il colore della parola* (culegere de texte), Ed. Guida, Napoli, 1986, p. 259. Asemenea tradiției antice a gândirii, Belyj susține că „fiecare cunoaștere derivă din denumire și este imposibilă fără cuvânt”. Despre „realismul” mistic al cuvintelor și despre capacitatea de a fundamenta cunoașterea profundă a lumii vom discuta pe scurt în această parte introductivă a cărții.

¹⁶ *Fantastic Voyage* (titlu italian: *Viaggio allucinante*) este un film din anul 1966, regizat de Richard Fleischer și bazat pe povestea lui O. Klement și J. Bixby. În același an a apărut și romanul omonim al lui Isaac Asimov (editat în Italia de Mondadori, Milano, 1966). În mod neobișnuit, cartea a fost concepută după film. Curentul călătoriilor în dimensiunea infinită a avut în cinematografie un precedent interesant în *The girl in the golden atom* (Fata în atomul de aur) din 1919 al lui Ray Cummings, urmat apoi de un remake al *Fantastic Voyage*, realizat la finele anilor '80, cu titlul *Innerspace*, produs de Steven Spielberg, în regia lui Joe Dante.

precum „*imperium*”, „*potestas*” sau „*auctoritas*”, îți găseai sfârșitul în camerele de tortură sau pe macabra scenă a supliciilor corporale sau a pedepsei cu moartea.

Dar cuvintele din dreptul penal sunt teribile și în zilele noastre¹⁷.

Este adevărat: am redus numărul „vorbitoarelor teribile”, din moment ce, de altfel, în multe țări nu se mai aud cuvintele amenințătoare ale Suveranului, ale „locotenenților săi de poliție” sau ale judecătorului care, *ad arbitrium*, dispune pedepse sângeroase.

Dar puterea cuvintelor, în loc să se domolească, a crescut. Și nu doar pentru că, chiar și în zilele noastre, sentința de condamnare a inculpatului la pedeapsa de 20 de ani de închisoare „este o secvență pregnantă care transformă realitatea”¹⁸, care, odată definitivă, trimite direct la închisoare; dar și pentru că, începând cu Iluminismul, în limba legii pozitive s-a concentrat o forță strategică fără precedent.

Cuvintele legii penale sunt cheile închisorilor.

Sunt cheile „orașului interzis”, unde individul este privat de bunul său cel mai prețios, libertatea personală¹⁹. Ei bine, cheile care deschid sau închid porțile acestui oraș se găsesc, mai ales, în *partea specială* a dreptului penal. *Partea specială* a dreptului penal definește, „cu cuvintele sale”, în ce constă un omor, un furt, o violență sexuală etc. *Partea specială* a dreptului penal este cea care dictează, în limba sa, condițiile fundamentale în care judecătorul își poate exercita puterea de a pedepsi.

---

¹⁷ Despre particularitățile limbajului penalist: C. de Maglie, *Il linguaggio del diritto penale*, în *Criminalia* 2018, 2019, p. 105; G. Mannozi, *Le parole del diritto penale: un percorso ricostruttivo tra linguaggio per immagini e lingua giuridica*, în *Rivista italiana di diritto e procedura penale*, 2011, p. 1431; G. Minicucci, *Brevi riflessioni sulle contaminazioni linguistiche nel diritto penale*, în *Criminalia* 2018, 2019, p. 745; C. Paonessa, *Parola e linguaggio nel diritto penale: la garanzia della forma oltre il formalismo*, în *Studi senesi*, 2017, p. 303.

¹⁸ E. Amodio, *Estetica della giustizia penale*, Ed. Giuffrè, Milano, 2016, p. 15.

¹⁹ Nu pierdem din vedere faptul că, dincolo de cuvintele legii, sunt multe alte chei în măsură să deschidă sau să închidă porțile închisorilor: de la exuberanța creativă a jurisprudenței, la dinamicele pur factuale. Asemenea tuturor porților, și cele ale închisorii se pot deschide și închide cu chei false sau furate, cu unele folosite la furt și, uneori, cu ajutorul cuvintelor secrete.

„Special”: acesta este cuvântul pe care dorim să-l explorăm²⁰. Și în interiorul acestui corp încercăm să călătorim.

Figurile 1-2 – În interiorul cuvântului: explorarea profundă a semnificațiilor

Dedesubt, pagina inițială a *Vocabolario degli Accademici della Crusca*, ed. I, Veneția, 1612²¹; în următoarea figură, identificăm o leamă: cea a cuvântului „spezie” (specie).

SPEZIE. Che comprende sotto di se più cose, differenti solamente di numero. Lat. *Species*. Bocc. Introd. n. 9. tocca da vn'altro animale, fuori della spezie dell'humano. Dan. Inf. 3. Beltemmiano Dio, e i lor parenti, l'uma na spezie, ec. Com. Inf. 10. Quella proporzione, che è dal senso alla cosa sensibile, mezzana essendo la spezie sensibile, quella medesima è della intelligibile all'intelletto, mezzana essendo la spezie d'ello. Passau. c. 97. Conoscere i peccati, e le loro cagioni, e le loro spezie, e differenze. ¶ In vece di sorta, maniera. Lat. *species, genus*. Passau. 213. Quattro sono le spezie della superbia. ¶ Per apparenza. Com. Inf. c. 8. Nuoce per secondo modo il diavolo all'humano, con impressioni, immagini, e spezie visute, che gli produce nella fantasia. Bocc. n. 23. tit. sotto spezie di confessione. ¶ Per aromati. Lat. *species, erum*. Bocc. n. 79. 12. E sono non meno odorifere, che fieno i bosfoli delle spezie della bottega vostra. E non. 39. 8. Minuzzatolo, e messoli di buone spezie affai, ne fece vn manicaretto troppo buono. Diciamo ancora qualche vn miscuglio di più, e, diuersi aro-

²⁰ În mod normal, examinăm termenul în toate articulațiile sale gramaticale, inclusiv substantivul „specie”.

²¹ Primul vocabular al limbii italiene. A fost elaborat și publicat de *Accademia della Crusca*, instituție culturală fondată la Florența în anul 1583 [nota tr.].